

Akadémikusok tudományos vitája a statisztika logikájáról és módszertanáról (avagy statisztikusok becsületbeli párbajához vezető út 2.)

Academicans' scientific discussion about the logic and the methodology of statistics (or the path to honor duel of the statisticians) 2.

Kalmár Ella főlevéltáros

Budapest Főváros Levéltára 1139 Budapest, Teve u. 3–5.

kalmare@bparchiv.hu

Initially submitted March. 30 2019; accepted for publication Apr. 20, 2019

Abstract

The conflict due to the different methodology of the statistical treatment of the 1891 census in the first place, was discussed in the first part the reasons and background of their professional debate will be shown. The debate started in November 1891 but worsened and became an honorary duel by January 1892 based on available sources.

Kulcsszavak: Kőrösy József, Jekelfalussy József, statisztikai tudomány, statisztikai módszertan, Magyar Tudományos Akadémia

Key words *József Kőrösy, József Jekelfalussy, statistical science, statistical methodology, Hungarian Academy of Sciences*

Kőrösy József és Jekelfalussy József ellentéte, viszálya 1891 végére vált mind a tudományos, mind a közéletben ismertté¹. A Kaleidoscope előző számában megjelent írás² az 1891. évi népszámlálás eltérő feldolgozását, az azt irányító országos és a fővárosi statisztikusok egyre élesebbé váló ellentétét mutatta be.

Jelen írás a népszámlálási feldolgozással egy időben, 1891 novemberében kirobbanó tudományos vitájukat, az ahhoz vezető eseményeket kívánja bemutatni – az általuk publikált cikkek, valamint a MTA II. osztálya és Nemzetgazdasági Bizottsága iratai alapján. Sajnos ellentétük végkifejlete csak közvetett úton vizsgálható, mivel ezekből a hetekből a Nemzetgazdasági Bizottság jegyzőkönyvei, iratai nem maradtak fenn.³

Mindketten 1869 decemberében léptek statisztikai szolgálatba – Kőrösy Pest város intézménye

¹ Irodalmi vitájuk a Nemzetgazdasági Szemlében, a Budapesti Szemlében, illetve Kőrösy röpiratában olvasható; a vita fordulatairól a Budapesti Szemle is tudósított.

² Statisztikai hivatalok ellentéte az 1891. évi népszámlálás feldolgozása során (avagy statisztikusok becsületbeli párbajához vezető út) 1. *Kaleidoscope internetes folyóirat* 2018/17. sz. 135-145. p.

<http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=421>

³ 1891 és 1892 fordulójának eseményei a MTA II. osztályának jegyzőkönyveiből ismerhető meg.

vezetőjeként, Jekelfalussy az országos intézmény ideiglenes díjnokaként.⁴ Kőrösy 1879-ben lett az MTA levelező tagja (rendes tag 1903), Jekelfalussy pedig 1888-ban (rendes tag 1893). A Nemzetgazdasági Bizottságnak mindketten tagjai (Kőrösy 1872-től, Jekelfalussy 1882-től) és előadói is (Kőrösy 1886-1892, Jekelfalussy helyettes előadó 1889-1890, előadó 1892-1899) voltak.

Nemzetgazdasági Bizottság

A Magyar Tudományos Akadémia II. Bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztályán belül 1860-ban alakult meg a Nemzetgazdasági Bizottság,⁵ mely a gazdaság előmozdítását elsősorban a közgazdasági viszonyok feltárásával, azaz a statisztikai adatok és módszerek kimunkálásával kívánta elérni. Üléseiket általában a bizottság elnöke vezette, a tényleges munkát az előadó koordinálta, szervezte. A bizottság felügyelte és költségvetési keretében gondoskodott a Nemzetgazdasági Szemle, a Budapesti Szemle, s 1888-tól a Közgazdasági és Statisztikai Évkönyv megjelentetéséről.⁶ Az MTA II. osztálya és Nemzetgazdasági Bizottsága munkájáról rendszeresen beszámolt az Akadémiai Értesítő és a Nemzetgazdasági Szemle; az osztály és a bizottság iratait, valamint az ülésekről fennmaradt jegyzőkönyveket az MTA Könyvtár Kézirattára őrzi.

1886 decemberében egyhangúlag választják meg Kőrösyt előadónak, aki e tisztében is óriási energiával lát munkához. Az adminisztráció rendbetétele (régébbi jegyzőkönyvek, iratok egybegyűjtése, nyilvántartása, rendezése) mellett, hetente tartandó hivatalos órákat tervez,⁷ kezdettől szorgalmazza a megyéket bemutató, leíró helyismereti előadásokat, azaz megyei monográfiákat. 1887 elején albizottságot (Kautz Gyula, Keleti Károly, Kőrösy József, Heltai Ferenc⁸) jelölnék ki, hogy előzetes tematika szerint állítsák össze a tervezett előadásokat. Trefort Ágoston⁹ javasolja, hogy e honismertető előadások jelenjenek meg a Nemzetgazdasági Szemlében, így is elősegítve a helyesebb gazdasági nézetek terjesztését.¹⁰ 1887 március 1-én hallgatják meg az első felolvasást, melyen Zólyom megyét ismertette Grünwald Béla. 1888 január 3-án Kőrösy mutatja be az 1887. évi Közgazdasági és Statisztikai Évkönyvet, melyet Jekelfalussy József és Vargha Gyula szerkesztett.

⁴ A zsidó kereskedő családból származó Kőrösyt már kortársai self made man-ként jellemezték, aki kezdetektől ismert volt a nemzetközi statisztikai életben is. Az előkelő családból érkező Jekelfalussy egész élete összeforrott az Országos Statisztikai Hivatallal (lásd SAILE, illetve VARGA irodalomjegyzékben hivatkozott műveit).

⁵ A bizottság történetét THIRRING Gusztáv székfoglalója, első évtizedének részletes történetét LENCSE Ákos-RÓZSA Dávid tárgyalja.

⁶ A vizsgált időszakban Trefort Ágoston 1888. évi halála után Kautz Gyula lett a Nemzetgazdasági Bizottság elnöke. A Nemzetgazdasági Szemle szerkesztői György Endre (1877-1886), Heltai Ferenc (1887-1888), Jekelfalussy József (1889-1899); a Budapesti Szemle szerkesztője Gyulai Pál, a Közgazdasági és Statisztikai Évkönyv szerkesztői Jekelfalussy József és Vargha Gyula voltak.

⁷ Nemzetgazdasági Bizottság jegyzőkönyvei MTAK Kézirattár RAL K 1586 1886. december 14.

⁸ Heltai Ferenc (Szentés, 1861 – Bad Isch, 1913) közgazdasági író, 1886-1888 között a Nemzetgazdasági Szemle szerkesztője; 1907-ben az Általános Osztók-Magyar Légszesz Társaság igazgatója, 1909-től a Fővárosi Gázművek vezérigazgatója majd 1913 februárjától Budapest főpolgármestere.

⁹ Trefort Ágoston (Homonna, 1817 – Budapest, 1888) közoktatási és vallásügyi miniszter, az MTA tagja (l. 1841, r. 1867, később igazgatója, majd pedig elnöke volt 1885-től 1888-ig).

¹⁰ Nemzetgazdasági Bizottság jegyzőkönyvei MTAK Kézirattár RAL K 1586 1887. január 31.

1888-ban lesz az OSH aligazgatója Jekelfalussy, s ekkor választják az MTA levelező tagjává is. Ebben az évben a Nemzetgazdasági Bizottság üléseinek állandó témája¹¹ a Nemzetgazdasági Szemle nyomasztó anyagi helyzete, ami októberre válságossá vált; az október 13-i ülésen a megszüntetése is felmerült. Ám Keleti Károly és Kőrösy József együttesen léptek fel a folyóirat megmentéséért: ha negyedévenként és kisebb terjedelemben is, de mindenképpen jelenjen meg!¹² Ezek után meglepő, hogy Heltai Ferenc decemberben végén lemond a Nemzetgazdasági Szemle szerkesztőségéről.¹³

Fokozódó ellentétük

1889. január 2-án Láng Lajos és Keleti Károly javaslatára Jekelfalussy lesz a Nemzetgazdasági Szemle szerkesztője. Az új törekvéseket nem ő, hanem Keleti ismerteti „Programváltozatok” című bevezetőjében; e tizenöt oldalnyi alapvetésben részletesen mutatja be a terveket, elképzeléseket. A bizottságban ekkortól válik egyre érzhetőbbé és erőteljesebbé Keleti Károly, Láng Lajos és Jekelfalussy József együttműködése, fellépésük összehangoltsága.

Kőrösy ebben az évben ritkán jelenik meg a bizottsági üléseken, nincs honismertető előadás sem. Szeptemberben, a párizsi Nemzetközi Statisztikai Kongresszuson tart nagy sikerű előadást a tervezett világszámlálásról.¹⁴

A Nemzetgazdasági Bizottság 1889. november 28-i ülés¹⁵ különösen sok témát tárgyal, amit egy bejelentéssel kezdtek: Kőrösy megromlott egészségi állapota¹⁶ miatt Jekelfalussyt kéri fel helyettes előadónak,¹⁷ aki azt elfogadja, s rögtön bemutatja a Nemzetgazdasági Szemle bővítésével, megerősítésével kapcsolatos terveit. Ugyanezen az ülésen Keleti Károly az eddigi gyakorlat megváltoztatását javasolja: a felolvasások helyett legyenek eszmecserék, melyek sokkal inkább számíthatnak a tagok érdeklődésére, mint a jól-rosszul meghallgatott felolvasások. A bizottság úgy határoz, hogy maradjanak a felolvasások, de lehessen azokhoz érdemben hozzászólni; a megvitandó témákról pedig előre tájékoztassák a tagokat, a minél tartalmasabb és hatékonyabb vita érdekében.

Kőrösy unokája¹⁸ szerint nagyapja hosszas betegszabadságához is kettejük ellentéte vezetett. Ugyanis a családi iratok között található egy feljegyzés, melyben azt panaszolja, hogy Jekelfalussy és nem ő kapott meg egy megbízást, pedig azt ő szorgalmazta: „Among my documents I found only one note from my

¹¹ Nemzetgazdasági Bizottság jegyzőkönyvei MTAK Kézirattár RAL K 1586 1888. április 7., 28., június 11., október 13., 31.

¹² Az 1888. október 13-i ülésen emlékeznek meg Trefort Ágoston haláláról; az október 31-i ülésen pedig egyhangúlag választják elnökül az addigi alelnököt, Kautz Gyulát.

¹³ Nemzetgazdasági Bizottság jegyzőkönyvei MTAK Kézirattár RAL K 1586 1888. december 27.

¹⁴ Júniusban szabadságát töltötte ott, majd a szeptember 2-án kezdődő kongresszus munkájában vett részt (ld. Budapesti Hírlap 1889. június 29. és szeptember 11. számát).

¹⁵ Nemzetgazdasági Bizottság jegyzőkönyvei MTAK Kézirattár RAL K 1586 1889. november 28. Kőrösy már nincs jelen az ülésen.

¹⁶ A négy hónapra tervezett külföldi gyógyítás végül majd egy évig tartott, 1890 augusztusában rendeli vissza a polgármester; a Nemzetgazdasági Bizottságban október 7-én jelenik meg.

¹⁷ Kőrösy távollétében Jekelfalussy nem vezeti az iktatókönyvet sem.

¹⁸ Kőrösy Ferenc szántói vagy Francis de Korosy (Budapest, 1906 – Beér Seva, Izrael, 1997) 1957-től Izraelben élő vegyészmérnök, az MTA külső tagja 1995-től.

grandfather in which he complained that Jekelfalussy [!] and not he was appointed to a commission founded on his own advice."¹⁹²⁰

Kőrös József tehát majd' egy évnyi távollét után, 1890 októberében²¹ tér vissza a bizottságba és előadói tisztségébe, s újból nagy energiával lát hozzá a bizottság munkájának szervezéséhez, sőt annak 30 éves történetének megírását is szívesen elvállalná.²² A novemberi ülésen már ismét téma a megyei monográfiák ügye, a munkálatok meggyorsítására albizottságot²³ állítanak fel, hisz az ezredéves kiállítás előkészítése miatt is fontos ez a feladat.

A Nemzetgazdasági Bizottság irataiban, jegyzőkönyveiben 1891-ben szinte minden a megyei monográfiákról szól. Júniusban megtörténik a kötet kiszedése, ám az anyagiak még rendezetlenek; októberben végre megjelenik az első kötet,²⁴ ekkor meg a különlenyomatok okoznak gondot. A november 10-i ülésen végül Jekelfalussy vállalja a különlenyomatok megállapodás szerinti közlését.²⁵

*Irodalmi vitájuk, avagy statisztika és logika*²⁶

Kőrösnek a statisztikai módszer logikájáról vallott nézeteit az utódok is méltatták. Saile Tivadar²⁷ így: „Azonban Kőrös is hangsúlyozta azt, hogy a statisztika logikája nem foglalhat helyet az általános logika keretén kívül. Ő a statisztikai logikát csak azért tartja az észszerűség egy külön tudományának, mert a régi logikák, a fogalmak körében ismertetik ugyan a kollektívet, a magasabb logikai műveletek körében azonban mindig a közönséges fogalmakra vonatkozó tételeket állítanak fel.”²⁸ Az akadémikus statisztikusokat méltató kötetben Vukovich György²⁹ így: „Közel négy évtizedes irodalmi munkássága folyamán Kőrös ismételen foglalkozott a statisztika módszerének logikai kérdéseivel is, így különösen a statisztikai módszer logikájának mikéntjével és jelentőségével, valamint a statisztikai kísérlet fogalmával,

¹⁹ KÖRÖSY Ferenc 9. p.

²⁰ Az iratokat (egyéb családi relikviákkal együtt) 1980-ban Kőrös Ferenc a Haifai Egyetem Könyvtárában helyezte el, lásd: KÖRÖSY Ferenc 1. p. : I have transmitted these to the department of Professor Vágóat the University of Haifa with a large number of family documents, as well as books and papers of this founder of Hungarian Statistics.

²¹ 1890. augusztus 14-én rendeli vissza Kamermayer Károly (Pest, 1829 – Budapest, 1909; Budapest első polgármestere 1873-1896 között) polgármester a népszámlálás miniszteri utasítása miatt. A Nemzetgazdasági Bizottság iktatókönyvét Kőrös október 7-én veszi vissza Jekelfalussytól (Nemzetgazdasági Bizottság iratai MTAK Kézirattár RAL K 1220).

²² A Bizottság megbízza Kőrös a történet megírásával, de nincs tudomásunk annak elkészültéről. Nemzetgazdasági Bizottság jegyzőkönyvei MTAK Kézirattár RAL K 1586 1890. október 7.

²³ Nemzetgazdasági Bizottság jegyzőkönyvei MTAK Kézirattár RAL K 1586 1890. november 8. A megyei monográfiák ügyében kirendelt albizottság munkájának jegyzőkönyvét a november 29-i ülésre terjeszti elő.

²⁴ Az MTA főtítkárnak október 20-án mutatják be a kötet, a szerzőknek a tiszteletpéldányokat október 23-án küldik meg a Nemzetgazdasági Bizottság iktatókönyve szerint (MTAK Kézirattár RAL K 1220 261, 265-275. bejegyzés).

²⁵ Nemzetgazdasági Bizottság jegyzőkönyvei MTAK Kézirattár RAL K 1586 1891. június 1., október 18., november 10.

²⁶ Jekelfalussy cikkei, Pisztóry írása elérhető elektronikus formában is, egyedül Kőrös 1891. december 16-án kelt röpirata nem (1-1 pld az OSZK-ban és a KSH Könyvtárában található)

²⁷ Szél (Saile) Tivadar (Arad, 1893 – Budapest, 1964) orvos, statisztikus, Kőrös monográfusa. Saile külön fejezetet szán erre: Kőrös munkálkodásának a statisztikai módszer logikai részébe tartozó fejezetei (SAILE 1927, 80-93. p.).

²⁸ SAILE 1927, 84. p.

²⁹ Vukovich György (Kassa, 1929 – Dunabogdány, 2007) statisztikus, demográfus, szociológus, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1990-1995 között.

*a nagy számok törvényének értelmezésével, sőt az egyéni akarat szabadságának a statisztikai szabályszerűségekhez való viszonyával.*³⁰

A vitacikkek részletes idézése, ismertetése helyett³¹ meglegyszem a válaszok és viszontválaszok legfontosabb momentumainak bemutatásával, kiemelve a párbajhoz vezető legfontosabb mozzanatok, mondatokat.

A „Megyei monográfiák, Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota a XIX. század végén” című mű első kötete 1891 októberében jelenik meg.³² A kötet tényleges céljának „Az ezennel megindított megyei monográfiák bevallott és határozott célja, az ország gazdasági állapotát lokális szempontokból megismertetni, meghallgatni és köztudomásra juttatni a helyi érdekű kívánságokat, bajokat és vívmányokat.”³³ bemutatása az utolsó öt oldalra marad. Az előző tizennégy oldalon a statisztikai módszer és tudomány, illetve a statisztika és a logika kapcsolatát, viszonyát taglalja: „A statisztikának fogalmai azonban mindig egészen más, t. i. gyűjtő természetűek, kollektívek. Itt az egységes fogalom mindig nemcsak több, de — a mi még fontosabb — egymás közt különböző egyedekre is vonatkozik és így elkerülhetetlen, hogy ami az egyik elemről áll, a másikról csak részben állítható, a harmadikról pedig éppenséggel nem. A kollektív fogalmak ezen sajátosság természetének következtében megváltoznak a közönséges logikának az ítéletre és következtetésre vonatkozó tételei, sőt még módszertani része is: az ítéletek és következtetések mindig csak átlagok alakjában mehetnek végbe.”³⁴

Jekelfalussy a Nemzetgazdasági Szemle 1891. novemberi számában, az értekezések rovatban közölt hat oldalon szedi ízekre a bevezetőt, nem is annyira annak tartalmát, inkább annak szerzőjét támadva, különösen otromba és durva stílusban. Kétségbe vonja Kőrösy irodalmi munkásságának értékeit, s különösen hangsúlyozza akadémikushoz nem illő, méltatlan viselkedését, mondatait. „De az, hogy az említett bevezetés, melyben az Akadémia egyik bizottságának előadója, mintegy az Akadémia nevében szól a közönséghez, mit tartalmaz, ahhoz igenis van közöm, van köze mindenkinek, aki a hazai tudományosság ügyét szívében hordja.”³⁵ Néhány oldallal később még erősebben fogalmaz: „Az Akadémia Nemzetgazdasági Bizottsága pedig jól fogja tenni, ha kisség óvatosabb lesz tudós előadójával szemben és jól megnézi – mielőtt valamely újabb dolgozatát büszke cégére alatt világgá bocsátaná: nincs-e benne valami filozófiai diszkusszió!”³⁶, majd „Részemről, mint a statisztika régi munkása és a Magyar Tudományos Akadémia egyik szerény tagja, kétszeres jogcímen véltem felszólalhatni és állást foglalni

³⁰ VUKOVICH 2000, 141. p.

³¹ Annál is inkább, mivel a Megyei monográfiák I. kötete, a Budapesti Szemle és a Nemzetgazdasági Szemle is elérhető digitálisan.

³² Az I. kötetben: Grünwald Béla: Zólyom megye, Szmrecsányi Aristid., Pisztóry Mór: Pozsony városa, Sváby Frigyes: Szepes megye, ifj. Kubinyi Miklós.: Árva megye. A II. kötetben (nem érhető el elektronikusan): ifj. gróf Széchenyi Imre: Somogy megye, Gaál Jenő: Békés megye és Csongrád megye, Ballagi Géza: Borsod megye, Berényi Pál: Sopron megye.

³³ Megyei monográfiák I. kötet 1891, XVIII. oldal

³⁴ Megyei monográfiák I. kötet 1891 XV. oldal, Jekelfalussy ezt a részt emeli ki (JEKELFALUSSY 1891, 948-949.

³⁵ JEKELFALUSSY 1891, 948.

³⁶ Mindkét idézet JEKELFALUSSY 1891, 952.

Kőrösi³⁷ irodalmi tévelygései ellen. *Ám verje a reklám dobját, ahogy neki tetszik és hirdesse a külföldön a magyar hazában általánosan elismert nagyságát, idehaza pedig dicsekedjék külföldön szerzett babérjaival és hírnevével; de tegye mindezt a saját szakállára s tudatlanságával ne kompromittálja az Akadémiát.*³⁸

Kőrösy József válaszát végül 24 oldalas röpiratban, 1891 decemberében jelentette meg, amit egy fontos megjegyzéssel kezd: *„Külföldi útról három nappal ezelőtt térvén haza, e bírálatról csak most értesülök. Innét e válasz késése, mely eredetileg szintén a Budapesti Szemlének volt szánva; minthogy azonban ott már csak a február havi füzetben jelenhetett volna meg, további késést kikerülendő, inkább önálló röpiratban adom ki. Budapest, 1891. december 16.*”³⁹

Kőrösy válaszában elsősorban nem támadója stílusával foglalkozik,⁴⁰ hanem igyekszik alaposabban bemutatni a logikáról, még inkább a statisztikai logikáról vallott nézeteit: *„Midőn tehát a statisztikában a fogalomtól kezdve, az ítéleten át egész a következtetésig és a módszerig, e szerint a logika minden fejezetében sajátos értelmi műveletek folynak le, joggal lehet állítani, hogy az általános logikának tág teteje alatt még külön kidolgozást és külön szabályokat igényelhet a gyűjtő fogalom, illetve a statisztika logikájának alkotmánya.*”⁴¹

Különösen fontosnak tartja az akadémikusi működését ért bírálatot megválaszolni s röpirata utolsó oldalán nyilvánvalóvá teszi, hogy a támadást nem egyedül Jekelfalussynak, hanem a mögötte álló tagtársaknak⁴² (is) tulajdonítja: *„Igaz ugyan, hogy midőn ott kettőkön kívül mindössze még csak két szakstatisztikus van, Jekelfalussy úr egymagában a velem szemben álló szakbírálatnak és szakvéleménynek teljes harmadrészét⁴³ képviseli. Dacára ennek – mindaddig, míg engem erre a tisztesség nem kényszerítene – nem gondolok arra, hogy magamat azon kötelesség és tett ígéret alól kimentsem, miszerint az említett, régebben készülő dolgozatokat első sorban a magyar Akadémiában adjam elő. Az Országos Statisztikai Hivatal aligazgatójának és a talán mögötte álló személyeknek fenyegetődzései bizony nem fognak sem igénytelen munkálkodásom folytatásától, sem ígéretem beváltásától visszaretteneni. Sőt ellenkezőleg, míg eddigelé csak védelmemre szorítkoztam, talán át fogok menni annak vizsgálatára is, miféle tudományos címből meritik túlnan a jogot ily fennhéjázó kritikai hangra és lehet, hogy nem épp oly botrányos, mint mulatságos fogvatkozások, amelyeket úgy magán, mint egyéb munkákban kimutathatok és melyekről eddig jóindulatból hallgattam, szélesebb köröket is fognának érdekelhetni. Talán megteszem, hogy Jekelfalussy, reá minden tekintetben kompromittáló támadását külföldi nyelvre is fordítatom, ami kétségtelenül az elégtétel szerzésének legbosszantóbb módja volna. Vajon fogok-e azonban Jekelfalussy úr kritikájával is*

³⁷ Azokban az években ezt a névalakot használta, ezért szerepel így az idézetekben.

³⁸ Jekelfalussy goromba stílusát a Budapesti Hírlap (1891. november 19. 4. p.) mellett a Borsszem Jankó (1891. november 22. melléklet szerkesztői üzenet) is kiemeli.

³⁹ KŐRÖSY 1891, 3.

⁴⁰ Jellemző higgadságára a következő mondat: *„... egész hangja és magatartása annyira magán hordja a személyes indulat és a szenvedély bélyegét, annyira alatta áll minden európai irodalmi nívónak, hogy önmagát ítéli el vele és így ez érdemben cáfolatomat sem nem szükségelné, sem nem érdemli.”* (KŐRÖSY 1891, 17.)

⁴¹ KŐRÖSY 1891, 15-16.

⁴² Az idézetben egyértelmű, hogy Keleti Károlyra és Láng Lajosra gondol.

⁴³ Az aláhúzások az általam kiemelt részeket jelölik.

*még egyszer szóba állani, az attól függ, tud-e tárgyilagosan bírálni és tud-e művelt emberhez illő módon beszélni. Budapest, 1891. december 16-án*⁴⁴

Jekelfalussy nem hagyja annyiban és a Nemzetgazdasági Szemle januári számában hét oldalon támad ismét Kőrösyre, akinek még szavait is kétségbe vonja: „Biztos tudomásom van róla, hogy mikor bírálatom megjelent, Kőrösi úr pár napig még Budapesten tartózkodott és minthogy a Nemzetgazdasági Szemlét személyére címezve kapja és azonkívül a napilapok is elég kimerítően megemlékeztek az irodalmi vitáról, lehetetlenségnek látszik, hogy Kőrösi úr akkor egyáltalán nem vett volna tudomást bírálatomról és mégis röpiratának első lapján a következőt írja [ld. Kőrösi röpiratánál]”⁴⁵

Jekelfalussy hosszan és alig elfogadhatóbb stílusban veszi górcső alá Kőrösy állításait, érveit; majd ebben az írásában is kitér Kőrösy (szerinte álságos) nemzetközi sikereire, így zárja cikkét: „Elbúcsúzom pedig anélkül, hogy az M. Tud. Akadémia II. osztályáról mondott kicsinylő szavait is megcáfoljam. Régóta olcsó dolognak tartjuk: ócsárolni a hazait és csillogtatni külföldi tekintélyeket, aztán meg úgy tüntetni fel a dolgot, mintha hozzájuk rendkívüli intim tudományos viszonyban állanánk. Hivatkozni aztán a külföldön elért sikerekre még hálásabb; mert idebenn kevesen tudják az ellenkezőt, s akik tudják, többnyire nem tartják érdemesnek erről szólani. Szinte sajnálom, hogy újra latin szólam kívánkozik tollam hegyére:» Ignotos fallit, notis est derisui»⁴⁶

Végkifejlet, párbaj

A január 18-i párbajtól már csak néhány nap választ el, a publikált vitacikkekhez hasonlóan fontosak a Nemzetgazdasági Bizottságban, illetve az MTA II. osztályán zajló események.⁴⁷

A Nemzetgazdasági Bizottság iratanyagában 1891. november 10. után sem jegyzőkönyv, sem irat, sem iktatókönyvi bejegyzés (az egyetlen 1892. január 7-it kivéve) nem maradt fenn. Szerencsére a II. osztály jegyzőkönyvei teljesek ezen időszakból és az Akadémiai Értesítő is beszámol az osztályok üléseiről, értekezleteiről. Ezek segítségével vázolható a Nemzetgazdasági Bizottság egyre válságosabbá helyzete az 1891-1892. évek fordulóján. Még a bizottság megszüntetése is felvetették; az 1891. december 11-i osztályértekezlet jegyzőkönyvében ez olvasható⁴⁸ „...az összes ülés értesíti az osztályt, hogy Kautz Gyula rendes tag és a Nemzetgazdasági Bizottság elnöke e tisztéről lemondott;”⁴⁹ felkéri az osztályt a szükséges intézkedések megtételére.

Keleti Károly rendes tag úgy van meggyőződve, hogy a bizottság jelenlegi szervezetében nem bír

⁴⁴ KÖRÖSY 1891, 22. Kőrösy nem tért vissza később vitájukra.

⁴⁵ JEKELFALUSSY 1892, 54.

⁴⁶ JEKELFALUSSY 1892, 60. Ignotos fallit, notis est derisui: Megcsalja azokat, akik nem ismerik, de az ismerősök csak kinevetik (Seneca)

⁴⁷ Már jeleztem, hogy e legfontosabb időszakról csupán a II. osztály iratai szolgálnak forrásul.

⁴⁸ II. osztály jegyzőkönyvei MTAK Kézirattár RAL K 1527 1891. december 11. Kőrösy nincs még jelen az ülésen, a jegyzőkönyv szerint [a december 16-i röpirata szerint december 13-14-én érkezett Budapestre; december 12-én még Thirring Gusztáv írja alá megbízott helyetteseként a polgármesternek szánt levelet]

⁴⁹ Kautz Gyula 1883-tól az Osztrák-Magyar Bank magyarországi alkormányzója, 1892 márciusától főkormányzója lesz Bécsben, ezért mondhatott le a bizottsági elnökségéről is.

megfelelni feladatának; legszerencsésebb megoldásnak azt tartja, ha a bizottság teendői az osztály körébe utasítatnak, az egyes szakkérdések előkészítésére pedig ad hoc szakbizottságok küldetnek ki. Hasonló értelemben nyilatkoznak a bizottság jelenlévő tagjai: Láng Lajos, Jekelfalussy József levelező tagok és az osztálytitkár⁵⁰. Ellenben Szilágyi Sándor⁵¹ rendes tag aggályosnak tartja az ilyenszerű intézkedést. Pauler Gyula⁵² rendes tag pedig előbb a bizottság véleményét óhajtja meghallgatni. Evégből indítványozza, hogy Keleti Károly rendes tag hívja össze a bizottságot, mely tanácskozzék e kérdésről s az osztály azután határozzon. Ez indítványhoz Keleti Károly is hozzájárul. Keleti Károly hívja össze a bizottságot s készítsen jelentést az osztálynak. Egyúttal szűkebb bizottságot küld a szükségesnek mutató intézkedések megtételére, tagok: Keleti Károly, Láng Lajos, Jekelfalussy József és az osztálytitkár.”⁵³ Tehát Keleti (és vele Láng, Jekelfalussy, Pauer) a bizottság megszüntetését javasolták! Amit végül Pauler Gyula és Szilágyi Sándor akadémikusok akadályoztak meg.

Az 1892. január 7-i bizottsági ülésről⁵⁴ csak közvetett forrás áll rendelkezésre, a II. osztály január 11-i osztályértekezlete jegyzőkönyve szerint Kautz Gyula rendes tag jelentést tesz a kereskedelmi miniszter szorgalmazta ipartörténet megírásának lehetőségeiről, majd „az osztálytitkár felolvassa Keleti Károly jelentését, mely szerint a Nemzetgazdasági Bizottság január 7-én tartott ülésében a leköszönt elnök helyébe az elnöki teendők vezetésével jelentésteveőt – s minthogy az ülésen az előadó is lemondott, a hivatalos ügyvitellel az osztálytitkárt bízta meg.”⁵⁵

Az 1891 októbere és 1892 januárja közötti események egymásutániségában keresendő, hogy mi vezetett, mi vezethetett a januári 18-i párbajhoz:

Október 12-én Baross Gábor a foglalkozási statisztika újbóli feldolgozását az OSH-hoz teszi át. A Megyei monográfiák első kötetét október 20-án mutatják be a főtítkárnak, három nap múlva kezdik meg a tiszteletpéldányok postázását. November 9-én Kőrösy négy hét szabadságot kér⁵⁶ és külföldre utazik, de a másnapi bizottsági ülésen még részt vesz. Az időszak utolsó fennmaradt jegyzőkönyve⁵⁷ szerint Jekelfalussy szerkesztőként vállalja a Megyei monográfiákkal kapcsolatos megállapodás betartását. November 11-én Baross Gábor az összes számlálólapot az OSH-hoz téteti át. A november közepén megjelenő Nemzetgazdasági Szemlében Jekelfalussy szokatlanul durva, goromba, sőt otromba stílusban ront Kőrösyre, a Megyei monográfiák bevezetője ürügyén. A II. osztály december 11-i üléseinek fő témája

⁵⁰ Pauer Imre (Vác, 1845 – Budapest, 1930) filozófus, egyetemi tanár, az MTA tagja (l. 1874, r. 1890) 1889-től a II. osztály titkára.

⁵¹ Szilágyi Sándor (Kolozsvár, 1827– Budapest, 1899) történész, az MTA tagja (l. 1857, r. 1873)

⁵² Pauler Gyula (Zágráb, 1841 – Badacsonytomaj, 1903) jogász, levéltáros, történész, a Magyar Országos Levéltár első főlevéltárnoka, az MTA tagja (l. 1870, r. 1877, ig. 1899)

⁵³ kiemelés tőlem

⁵⁴ A Nemzetgazdasági Bizottság iktatókönyvében az 1892. január 7-i Kőrösytől származó utolsó bejegyzés: „Végül nagy sajnálattal kell megemlékeznünk azon tényről, hogy a bizottság elnöke Dr. Kautz Gyula e tisztségéről lemondott. Szintúgy visszalépett állásától Kőrösy József bizottsági előadó is.” Nemzetgazdasági Bizottság iktatókönyve 277. sz. bejegyzés 1892. január 7. MTAK Kézirattár RAL K 1220

⁵⁵ II. osztály jegyzőkönyvei MTAK Kézirattár RAL K 1527 1892. január 11. Kőrösy József jelen van az ülésen.

⁵⁶ BFL IV. 1419.a 30034 StH/1891, távollétében Thirring Gusztáv vezeti a FSH-t.

⁵⁷ 1891. november 10.

a Nemzetgazdasági Bizottság válsága, a jegyzőkönyv szerint megint csak Keleti Károlyt, Láng Lajost és Jekelfalussy Józsefet bízzák meg a helyzet feltárásával, megoldási javaslat elkészítésével. Külföldről hazatérve, december 16-án kelt Kőrös röpirata, melyben válaszol Jekelfalussy vádjaira. December 28-án az Országos Statisztikai Hivatal már a népszámlálás kerületi tábláit is követeli. 1892. január 7-én⁵⁸ tart ülést a Nemzetgazdasági Bizottság, melyről a II. osztály január 11-i osztályértekezlete tanúskodik. Az 1892. évi januári Nemzetgazdasági Szemlében Jekelfalussy válaszol Kőrös röpiratára.

A szenvedélyes, egymást sem tudósként, sem személyükben nem kímélő vitázók és cikkeik, a Nemzetgazdasági Bizottság válságos helyzete, az OSH és a kereskedelmi miniszter erélyes fellépése, kemény utasításai vezettek, vezethettek az 1892. január 18-i becsületsértési ügryhöz.

Jekelfalussy cikkeinek stílusa, szinte becsületsértő hangneme; Kőrös (kicsit enyhébb stílusú) viszontválasza; a Nemzetgazdasági Bizottság előadójának 1892. január 7-i lemondása ismeretében a január 18-i becsületsértési ügy tárgya bizony meglepő. A jegyzőkönyv szerint⁵⁹ a résztvevők „csupán” a többfordulós vitában említett időpontok (Kőrös tudhatott-e elutazása előtt Jekelfalussy bírálatáról, illetve hány nap alatt készült el viszontválaszával) eltérését vitatták! Szó sem esett a vitacikkek állításairól, stílusáról, a vitázók (különösen Kőrös) személyében való megtámadtatásáról. A felek és megbízottjaik is kölcsönösen úgy ítélték meg, hogy nem történt becsületsértés, így az ügyet lezárták!

A „statisztika és logika” vitája azonban még nem ért véget a becsületbeli ügy rendezésével; igaz az már nem Kőrös,⁶⁰ hanem Pisztóry Mór⁶¹ és Jekelfalussy között zajlott. Pisztóry a Budapesti Szemle júniusi számában állt ki Kőrös mellett: „*[Jekelfalussy] nem annyira tudományos szempontból vette bírálat alá a nézete szerint helytelen és logikailag meg nem állható tételt, mint inkább erős támadást intézett egyenesen Kőrös személye ellen.*”⁶² Jekelfalussy szinte azonnal, még a Nemzetgazdasági Szemle júniusi számában reagál, élesen bírálja Pisztóry irodalmi munkásságát.⁶³ Fogadatlan prókátornak nevezi őt s a közte és Kőrös között zajló vitáról ezt írja: „*Eszem ágában sincs, hogy itt erre a vitára, melyet teljesen befejezettnek tekintek, s melynek eredményéről az illetékes körök rég megalkották magoknak a véleményt, Pisztóry úr kedvéért visszatérjek.*”⁶⁴ Pisztóry írása valóban nem éri el a két akadémikus színvonalát, azonban nagyon figyelemre méltó a Budapesti Szemle szerkesztői megjegyzése: „*Készséggel közöljük e tárgyilagossá cikkel, mely Kőrösinek a statisztikai módszertanra vonatkozó dolgozatát ismerteti. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy azt még nem tekinthetni befejezett elméletnek,*

⁵⁸ A Budapesti Hírlap 1892. január 8-i száma (3. p.) összefoglalja Kőrös röpiratát; a január 9-i számban (4. p.) pedig hírt ad Kautz és Kőrös lemondásáról, amit Jekelfalussy támadásának tulajdonít. A napilap Kőrös minden fontosabb szakmai és magánéleti eseményéről beszámol, azonban a január 18-i párbajról semmiféle hírt nem közölt.

⁵⁹ Mely teljes terjedelmében a Mellékletben olvasható

⁶⁰ Kőrös, bár decemberi röpiratában még elképzelhetőnek tartott újabb megnyilatkozásokat, többet nem ír Jekelfalussyval zajló vitájáról.

⁶¹ Pisztóry Mór (Pest, 1841 – Kolozsvár, 1906) jogi doktor, egyetemi tanár, 1887-ben választották a Nemzetgazdasági Bizottság segédtagjává.

⁶² PISZTÓRY 1892, 491.

⁶³ Az Osztrák-Magyar Monarchia statisztikája 1884. évi második kiadásához írt előszót szedi ízekre; megjegyzendő, hogy már a Megyei monográfiákban is a leggyengébb dolgozatnak tartotta Pisztóry Pozsony város leírását.

⁶⁴ JEKELFALUSSY 1892, 486.

hanem csak becses kísérletnek egy meglehetősen járatlan téren. Kőrösi fölfogásának jogosultságáról és fontosságáról csak akkor lehet végleges ítéletet mondani, ha azt rendszeresen kidolgozva olvashatjuk."⁶⁵

A rendelkezésre álló források alapján ennyi deríthető ki Kőrösy és Jekelfalussy viszályáról, szakmai és személyes ellentétükről. Az azonban bizonyos, hogy az nem csak kettejük ellentéte volt. Kőrösy nagyon is nyilvánvalóvá tette, szinte nevükön nevezte, Keleti Károlyt és Láng Lajost, mint a Jekelfalussyval egy oldalon állóakat. A publikált és írott források alapján talán megengedhető a feltételezés, hogy kettejük irodalmi vitája, személyes ellenszenvük mögött a szaktársak Kőrösyt elítélő véleménye is kitapintható (1889-től Keleti, Láng és Jekelfalussy mindig együtt, összehangoltan és mindig akkor léptek fel a Nemzetgazdasági Bizottságban, amikor Kőrösy huzamosabban volt távol). Számukra is nyilvánvaló volt Kőrösy nemzetközi elismertsége, amit igyekeztek kikezdeni és ebben Jekelfalussy járt legelől. A már idézett Vukovich cikkből álljon itt még egy idézet: „Kőrösy az első igazán világhírű, modern magyar statisztikusok közé tartozott, jelentőségét a szakkörök mindenütt elismerték. Rendkívüli szorgalma igen szerteágazó, sokoldalú munkásságra ösztönözte s így dolgozatainak száma is rendkívül nagy. A magyar statisztikusok között mindmáig ő bizonyult az egyik legtermékenyebbnek.”⁶⁶

Epilógus

Baross Gábor és Keleti Károly 1892 májusi halálával a népszámlálás feldolgozása körüli viták s így a statisztikai hivatalok közötti feszültség is enyhült. A Nemzetgazdasági Bizottság is folytatta működését, Kautz és Kőrösy lemondása után Keleti Károly az elnöki, Pauer Imre osztálytitkár pedig az előadói tisztelet látta el 1892 januárjától. Az új választásokkor pedig Láng Lajos lett az elnök s Jekelfalussy József az előadó. Az MTA II. osztálya későbbi jegyzőkönyveiben nincs nyoma újabb ellentétnek Jekelfalussy és Kőrösy között. Igaz, nagyon megritkult Kőrösy akadémiai jelenléte, az 1892. évi nagygyűlés után 1897-től található adat akadémikusi működéséről (a II. osztály jegyzőkönyvei és az Akadémiai Értesítő szerint⁶⁷). 1893-ban megkezdődnek az Ezredéves Kiállítás és Budapesten rendezendő VIII. Nemzetközi Egészségügyi és Demográfiai Kongresszus előkészületei, ahol mindkettőjüknek vezető szerep jut.

Az idők és kettejük viszonyának változását jól példázza egy Jekelfalussy által aláírt levél 1897. június 3-ról: „Tisztelt Barátom! Fogadd szívélyes köszönetemet a szerkesztésem alatt megjelent honismertető műről⁶⁸ az *Annals of the American Academy of Political and Social Science*-ben közölt ismertetés szíves megküldéséért. A kérdéses folyóirat a vezetésem alatt álló hivatalnak jár ugyan, a legutóbbi májusi szám azonban, amely a cikket tartalmazza, tényleg nem jutott még kezeimhez – annál inkább le vagyok tehát kötelezve szíves figyelmedért. Kiváló tisztelettel. Jekelfalussy József”⁶⁹

⁶⁵ PISZTÓRY 1892, 494. Kiemelés tőlem

⁶⁶ VUKOVICH 2000, 133.

⁶⁷ A Nemzetgazdasági Bizottság 1892-1898. évi iratai pedig nem maradtak fenn.

⁶⁸ Az ezredéves magyar állam és népe. szerk. Jekelfalussy józsef. Bp. 1896. Kosmos Műintézet

⁶⁹ KSH Könyvtár Kézirattár Kőrösy hagyaték VB 254

Alig félév múlva, 1898. január 10-én, az MTA II. osztályán „A statisztika logikájának vázlata” címmel Kőrösy olvassa fel értekezését, melynek bírálójául Jekelfalussy Józsefet jelölte az osztály!⁷⁰

Sajnos nem leltem rá erre az előadásra, a KSH-ban őrzött Kőrösy hagyatékban egy korrektúrázott lenyomatot találtam „A statisztikai gondolkodás logikájához” címmel, ebből álljon itt egy mondat befejezésül: „Azon nézetem vagyok, hogy a statisztikai logika eddigelé alig művelt kérdésének szolgálatot teszünk még akkor is, midőn akár téves nézetek nyilvánítása által, a figyelmet ezen kérdések felé tereljük és ezek tekintetében a helyesebben gondolkozók kritikáját kivívjuk.”⁷¹

Melléklet:⁷²

JEGYZŐKÖNYV

felvétel 1892. január hó 18-án a Jekelfalussy József és Kőrösi József urak közt felmerült irodalmi vita, illetőleg becsületsértési ügyben. Jelenlévők az alólirottak A Jekelfalussy József úr által a „Nemzetgazdasági Szemle” 1892. januári füzetében megjelent ellenkritika egy Kőrösi József úr által „Statisztika és logika, egyúttal válasz Jekelfalussy József úrnak” cím alatt megjelent röpiratra állítólag sértést foglal Kőrösi úr irányában annyiban, hogy Jekelfalussy azon gyanút fejezi ki, mintha Kőrösi úr az első bíráló cikkről Olaszországba történt elutazása előtt tudomást szerezhetett volna.

Ezzel szemben mi, Jekelfalussy József úr képviselői ezennel kijelentjük, hogy teljes meggyőződést szereztünk arról, miszerint Kőrösi úr erről csakugyan nem bírt tudomással s így joggal írhatta, hogy az egész irodalmi vitáról csak visszaérkezése után értesült; így tehát Jekelfalussy úr állítását helytelen információn alapultnak és tévesnek állítjuk s ezennel visszavontnak kívánjuk tekinteni.

Viszont mi, Kőrösi úr megbízottjai is beismerjük, hogy Kőrösi úr nem az egész röpiratot, hanem csak a „Budapesti Szemlé”-nek szánt sokkal rövidebb cáfolatot írta meg az általa jelzett három nap alatt, minélfogva Jekelfalussy úrnak az idő rövidegéből vont következtetését jogosultnak kell elismernünk.

Az egész ügyet egyébiránt alapos tárgyalásnak és megvitatásnak vetvén alá; mind két fél, t. i. úgy Jekelfalussy József, mint Kőrösi József úr mind a négy megbízottja azon meggyőződésre jutottunk, hogy az egész polémia sehol becsületbe vágó dolgot se nem tartalmaz, se nem szándékol, hanem Jekelfalussy József támadása kizárólag Kőrösi József úr irodalmi működésére szorítkozik

Mindezeknél fogva becsületbeli kérdés fenn nem forogván, lovagias elégtétel adásnak vagy vételnek helyét nem látjuk és így az ügyet feleink részéről is befejezettnek tekintjük.

Kelt mint fent

Dr. Jekelfalussy József úr

Dr. Kőrösi József úr

⁷⁰ In: Akadémiai Értesítő 1898, 11.

⁷¹ KSH Könyvtár Kézirattár Kőrösy hagyaték VA 60

⁷² A Nemzetgazdasági Szemle 1892. évi februári száma 184. oldalán közölt jegyzőkönyvet teljes szövege

megbízottjai:

Keleti Károly s. k.

Jekelfalussy Lajos s. k.

megbízottjai:

Hindy Kálmán s. k.

Dr. Liebermann Leó s. k.

Irodalom

JEGYZŐKÖNYV. Nemzetgazdasági Szemle, 1892 184.

JEKELFALUSSY József: *Statisztika és logika.* Nemzetgazdasági Szemle, 1891 946–952.

JEKELFALUSSY József: *Még egyszer statisztika és logika.* Nemzetgazdasági Szemle, 1892 54–60.

JEKELFALUSSY József: *Válasz a Budapesti Szemle egy érdeemes cikkirójának.* Nemzetgazdasági Szemle, 1892 486–488.

KÖRÖSY Ferenc: *History of the Körösy and related families : recollections of professor Francis Körösy at the age of 74.* Beer-Sheva. 1979-1980. Edited by A. Lenard. Bloomington. 1994-1995. 688 p.

KÖRÖSY József: *Bevezetés In: Megyei monográfiák : Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota a XIX. század végén.* I. kötet. szerk. bev.: Kőrösi József. Magyar Tudományos Akadémia Nemzetgazdasági és Statisztikai Bizottsága, Budapest, 1891. VII–XXII. p.

KÖRÖSY József: *Megyei monographiák.* Budapesti Szemle, 1891 127–138.

KÖRÖSY József: *Statisztika és logika. Együttel válasz Jekelfalussy úrnak.* Grill Károly, Budapest, 1891. 24 p.

KÖRÖSY József: *Budapest fővárosa az 1891-ik évben : a népleírás és a népszámlálás eredményei 3. kötet* Bp. 1898. VIII, 230, 162 p. [függelék 121-230.p.] (Budapesti Statisztikai Közlemények 25/3)

[LENCSEŠ Ákos, RÓZSA Dávid: *Iratok a MTA Statisztikai Bizottsága első évtizedeiből.* In: *Statisztikai Szemle* 90. évf. 2-3. sz. 188-205. p.](#)

Megyei monográfiák : Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota a XIX. század végén, szerk.

KÖRÖSY József, Bp., MTA, I. kötet 1891 XXII, 252 p. II. kötet 1895 328 p.

PISZTÓRY Mór: *Statisztika és logika.* Budapesti Szemle, 1892 489–494.

SAILE Tivadar: *Körösy József hatása a statisztika fejlődésére.* Bp. MTA. 1927. 240 p. (Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből 2. kötet 9. szám)

[THIRRING Gusztáv: *Akadémiánk és a hazai statisztika. Székfoglaló értekezés.* Bp. MTA 1927. 60 p.](#)

VARGHA Gyula: *Emlékbeszéd Jekelfalussy József r. tag felett* Bp., 1902. 1-19. (A MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédok 11. kötet 8. szám)

VUKOVICH György: *Körösy József, az akadémikus* In: *Fejezetek a magyar statisztikai tudományos gondolkodás történetéből : magyar statisztikus akadémikusok 1825-1945 Bp., 2000. 129-148.p.* (Történeti statisztikai tanulmányok 7.)

Valamint az Akadémiai Értesítő, a Nemzetgazdasági Szemle, a Budapesti Hírlap elektronikus változata

Levéltári, kéziratári források

Budapest Főváros Levéltára BFL IV.1419.a. (Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának iratai, Általános iratok) 1886-1894. évi iratok 5-6. nagydoboz

KSH Könyvtár Kézirattára Kőrösy hagyaték: Jekelfalussy József levele Kőrösy Józsefhez (1897. június 3.) 1 fol VB 254

KSH Könyvtár Kézirattára Kőrösy hagyaték: Kőrösy József: A statisztikai gondolkodás logikájához (hn. é. 1898?) nyomtatvány (javított korrektúra) 14 fol; nyomtatvány (második nyomdai korrektúra) 20 fol VA 060

MTA Könyvtár Kézirattára RAL K 1220: Nemzetgazdasági Bizottság iratai 1878-1890

MTA Könyvtár Kézirattára RAL K 1221: Nemzetgazdasági Bizottság iratai 1891-1930

MTA Könyvtár Kézirattára RAL K 1526: II. Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya jegyzőkönyvei 1887-1888

MTA Könyvtár Kézirattára RAL K 1527: II. Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya jegyzőkönyvei 1889-1892

MTA Könyvtár Kézirattára RAL K 1528: II. Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya jegyzőkönyvei 1891-1904

MTA Könyvtár Kézirattára RAL K 1586: Nemzetgazdasági Bizottság jegyzőkönyvei 1886-1891

MTA Könyvtár Kézirattára RAL K 1587: Nemzetgazdasági Bizottság jegyzőkönyvei 1899-1930

MTA Könyvtár Kézirattára RAL K 1588: Nemzetgazdasági Bizottság jegyzőkönyvei 1861-1943 (vegyes)